

RASATHÂNE KONUSU İLE İLGİLİ OLARAK

TİREDE KISA BİR ARAŞTIRMA

Dr. AYDIN SAYILI

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde İlim Tarihi Doçenti, T. T. K. Üyesi.

Tire şehrinin batı ucunda bulunan Yavukluoğlu Camii tek kubbeli, orta büyüklükte, şimdi metrük ve harab halde bir camidir. Şimal tarafında, yani kıblenin mukabil tarafında, bir avlu etrafında medrese odaları sıralıdır. Burada karşılıklı olarak sağda ve solda altışar oda bulunuyor. Medrese odalarının üstleri kubbelerle örtülüdür ve önlerinde sütunlar üzerinde eskiden kemerli kısımlar bulunduğu anlaşılmaktadır. Belki eskiden bu kısımların üzerinde kubbeler de bulunuyordu. Avlunun üçüncü duvarının eski şekli kaybolmuştur. Eskiden buralarda da medreseye ait ilâve kısımlar bulunmuş olduğu şüphesizdir. Kuzey-doğu köşede medresenin sıra odalarından büyük, ve biri dışarıya bir kapı ile açılan kubbeli iki oda bulunmaktadır. Söylendiğine göre burası imaretmiş.

Medrese avlusunun kuzey duvarında, avluyu çevreleyen bu tek katlı odalarla tezat teşkil eden kule şeklinde bir kısım göze çarpmaktadır. Bu kısım iki katlıdır. Üst katın mütekati tonozlardan teşekkül eden tavanı oldukça yüksektir. İşte rasathâne olduğu söylenen, standard medrese mimarisine pek uymayan bu kule şeklindeki binadır.

Buranın eskiden rasathâne olduğu şayiası Tirede birçok kimseler tarafından bilinmemektedir¹. Fakat böyle bir şayanın mevcu-

¹ Böyle bir rasathânenin mevcudiyeti hakkında bir şâyia mevcut bulunduğunu İzmirden Yüksek Mimar Bay Necmettin Öre'den işittim. Kendisine bu vesile ile teşekkürler ederim. Bu şâyia, 1935 İzmir Enternasyonal Fuarı münasebetiyle neşredilmiş küçük bir Fransızca broşürde tesbit edilmiştir: *L'Administration de l'Evkaf à la V. Foire Internationale du 9 Septembre à Izmir, Assistance Sociale, Arts et Culture, Urbanisme, Tourisme, Marifet Basımevi, İzmir 1935*. Yavukluoğlu Medresesinin rasathâne olduğu söylenen kısmının bir resmi bu broşürün arka kabında görülmektedir.

Bana değerli yardımları dokunan bazı Tirelilerin bu yazı içinde adları ge-

diyetini teyid eden itimada değer kimselerin sayısı da pek az değildir. Tire Müzesi müdürü Faik Tokluoğlu'nun işittiğine göre, buranın rasathâne olduğu hakkında Tirenin Necip Paşa Kütüphânesinde bulunan bir kitapta bir kayda rastlanmıştır. Fakat böyle bir kaydın mevcudiyetini tesbit etmek mümkün olmamıştır. Halk arasında bu binanın rasathâne olduğu şâyi olmuş olduğu gibi, buranın müderrisi evi ve dersihâne olduğu şâyiaları da aynı sûretle mevcuttur. Nâdir olarak, buranın Fetvâhâne olduğu da söylenmektedir. Medresede heyet öğretmenin mevcudiyeti şeklinde hiçbir şey söylenmemekte, medreseye bağlı hiçbir astronomdan bahsedilmemektedir. Dikkate değer ki buranın rasathâne olduğunu işitenler "rasathâne," kelimesi üzerinde ısrar etmektedirler. Meselâ kimse buranın muvakkithâne olduğunu işittiğini hatırlamıyor.

Yavukluoğlu Camiinin inşa tarzına bakılırsa, inşa tarihinin on beşinci asırdan önce olmaması icabeder. Fakat bu hususta hiçbir kesin bilgi yoktur. Mahallî olarak Yavukluoğlu Mehmet Paşanın ne zaman yaşadığı bilinmemektedir. İlgili biyografik ve bibliyografik eserlerde de böyle bir isme rastlanamamıştır. Tirede bazen Yavukluoğlu yerine Yoğurtluoğlu da denmektedir. Şehrin yaşlılarından İçelli Hoca, vaktiyle medresenin vakfiyesi ile ilgili olarak gelen bir yazıdan, vakfiyedeki adın Yoğurtçuoğlu Ali Paşa olduğunun anlaşıldığını söylemiştir. Vakfiye şimdi mevcut olmadığı gibi, camide hiçbir kitabe de yoktur. Medrese dışında ve camiin kible tarafında bulunan mezarlıktaki sandûkalı büyük mezarın Yavukluoğlu Mehmet Paşanın olduğu söylenmekte ise de, mezarda bunu teyidedecek hiçbir yazı yoktur. Titreden Bay Faik Şişikoğlu'nun bu münasebetle yaptığı bir müşahede, bu mezarın sandûka tezyinatının Lâle devrini hatırlatmasıdır. Evliya Çelebi bu camiden adını zikretmek suretiyle bahsediyor. Buna göre camiin Lâle devrinden çok eski olduğu ve en geç on yendinci asrın ilk kısımlarına ait olabileceği sonucuna varabiliriz. Evliya Çelebi bu münase-

ceektir. Bunlar arasında Tire Müzesi müdürü Bay Faik Tokluoğlu'nu ve hâfız-ı kütüp Bay Mustafa'yı burada ayrıca zikr etmeliyim. Bunlardan başka, Tirenin eski müftüsü Bay Sun'ullah'tan ve Bay Hayri Yörükoğlu'ndan değerli yardımlar gördüm ve bilgilerinden faydalandım. Kendilerine burada teşekkürlerimi ifade etmek isterim.

sebetle rasat faaliyetinden bahsetmediği gibi cami hakkında başka tafsilât da vermiyor ².

Tire tüccarlarından Bay Kâzım Kaygusuz'un babasından işittiği bir hikâyeye göre, Yavukluoğlu Mehmet Paşa'nın Kazanoğlu adında bir çağdaşı varmış. Yavukluoğlu Tirenin batı tarafına Kazanoğlu da Tirenin doğu tarafına hâkimmiş. Bir ara bunların arası açılmış. Aralarındaki mücadeleden şehir mutazarrır olduğu için, Tire eşrafı bunları barıştırmak için bir formül bulmuşlar, daha yaşlı olan Yavukluoğluna giderek Kazanoğlunun kendisi ile barışmak istediğini ve bu maksatla ziyaretine geleceğini söylemişler. Yavukluoğlu bu ziyareti memnuniyetle karşılayacağını söyleyince, Kazanoğluna giderek Yavukluoğlunun kendisini davet ettiğini söylemişler, o da bunu kabul etmiş ve bu suretle aralarındaki mücadeleye son verilmiş. Hikâyenin bütün tafsilâtını değilse de, bu iki şahsın çağdaş olduğunu Tirede birçok kimseler işitmişler. Kazanoğlunun Tirenin doğu ucunda bir cami ve medresesi var. Bu cami Yavukluoğlu camiine nazaran biraz daha az harab durumda ise de, burada da inşa tarihini aydınlatacak hiçbir kitâbe yoktur. Bu müessesenin vakfiyesi de kaybolmuştur. Tire Vakıflar İdaresindeki bir kayda nazaran medresenin beş odası varmış; şimdi medrese odalarından eser kalmamış bulunuyor. Bu kayıta Kazanoğlunun adı "Kazgan oğlu Mehmet Bey," şeklinde geçiyor ³.

Kazanoğlu Medresesinin bizim için en dikkate değer tarafı şudur ki, bu medresede de, Yavukoğlu Medresesinde olduğu gibi kule şeklinde iki katlı bir bina mevcuttur. Bunun müderrisin evi veya müderrisin dershânesi olduğu, civar mahalle sâkinleri tarafından söylenmektedir. Demek ki medrese mimarisine biraz aykırı gibi görünen kule şeklindeki bu bina belki de o sıralarda hiç olmazsa Tire mıntakasinda medreselere ilâvesi mutad olan bir kısım imiş. Kazanoğlu medresesinde bu binanın ikinci katının duvarlarının yukarı kısmı ve çatısı yıkılmış haldedir. Fakat ikinci kata dışarıdan bir merdiven mevcuttur ki bu yıkılmadan kalmıştır. Yavukluoğlu Medresesinde bu merdivenden eser kalmamıştır.

Yavukluoğlu Medresesinde de kule şeklindeki bu binanın aslında müderris evi veya dershâne olarak yapılmış olduğu, fakat

² *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi*, Cilt 9, İstanbul 1935, S. 161.

³ *Defter 1*, S. 354.

bir ara medresede astronomiye ve rasat yapmaya meraklı bir müderris veya muvakkitin bulunmuş olduğu ve bu binayı bu maksat için kullandığı akla gelebilir. Vâkıa bu binada rasat yapmaya elverişli hiçbir vasıf yoktur. Fakat buranın rasathâne olduğu şayi-
asının da hiçbir esasa dayanmadan meydana çıkmamış olması icabeder. Uluğ Bey Rasathânesinin üç katlı bir binası olduğunu öğreniyoruz⁴. Bu bina herhalde Uluğ Beyin büyük ebaddaki rasat âletlerini ihtiva etmiyordu. Belki ancak rasathânenin çalışma yeri olarak kullanılıyordu. Yavukluoğlu Medresesindeki bu kısmın rasat yeri olmayıp, rasatla ilgili çalışmalara tahsis edilmiş olması muhtemeldir.

Tirede faaliyet göstermiş bir astronom hakkında Tire çevrelerinde hiçbir şâyia yoktur. Böyle bir ilim adamının mevcudiyeti hakkında bir kayda da rastlayamadım. Necip Paşa Kütüphanesi hafız-ı kütübünün verdiği ve başkalarının da teyid ettiği malûmata göre, Tirenin Yavukluoğlu Medresesi istikametinde en yakın köylerinden Arefeciler Köyü adına bir köy vardır. Bu köye, Arefecilerden galat olarak Arpaçılar da denmektedir. Buraya Arefeciler denmesine sebep, bayram arefelerinin ilkin bu köy ahali tarafından haber verilerek bahşiş alınmasından dolayı imiş. Bu köyün yolu Yavukluoğlu Camii yanından geçmektedir. Şehre nazaran her ikisi de aynı semttedir. Yavukluoğlu Medresesinin rasatla ilgisi, belki de bu Arefeciler köyünün takvim işlerindeki faaliyetinden ileri gelmiş olabilir. Buranın takvimle ilgisinin mahiyeti ve bunun sırf yüksekçe bir mevkide olmasından mı, yoksa burada hususî bazı rasat vâsıtalarının kullanılmasından mı ileri geldiği gibi cihetler incelenememiştir.

Tire'de ilim tarihini ilgilendiren bir eser, Umur Bey'in kızı Melek Hatun'un "üzerinden su geçmek üzere," yaptırdığı köprüdür. Bu su kemerinin şimdi Tire'de bulunan kitabesi Hicrî 774 (M. S. 1372-73) tarihini taşıyor. Bu su kemeri yardımıyla suyun getirildiği cami de, rivayete göre Melek Hatun'a aittir.

Tire'de halen mevcut olan en eski kitâbe bir baytar tarafından yapılmış olan ve Çanakçı adını taşıyan mescid ve zâviyeye aittir. Bu hayır sahibinin adı, şimdi Müzede muhafaza edilmekte olan kitâbede, Bahâdur b. Seyfüddîn-il-Baytâr'dır. Necip Paşa

⁴ *Baburnâme, Gibb Memorial Series*, 1, 1905, 49 b-47 a.

Kütüphanesi hâfız-ı kütübünün ve Tire Müzesi erkânının himmetiyle kaybolmaktan kurtulmuş olduğunu öğrendiğim bu kitabenin tarihi 739' (M. S. 1338-39) dur. Kitâbede bu tarihin "yedi yüz,, kısmı yoktur. Fakat bu kısım nakil esnasında kırılmış. Tarihin 739 olduğu kat'i olarak söylenmektedir. Demek ki Tire'nin en eski kitâbesi, ilim tarihini yakından ilgilendiren bir şahısla münasebetlidir, ve yalnız Tire tarihine değil, aynı zamanda ilim tarihine de bir isim kazandıracak mahiyettedir.
